

SZABÓ FERENC SJ

KRISZTUS ÉS EGYHÁZA PÁZMÁNY PÉTER ÉLETMŰVÉBEN

Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, L'Harmattan Kiadó, 2012 (Jezsuita Könyvek – Isten és Tudomány; PPKE BTK, Pázmány Irodalmi Műhely – tanulmányok 11).

Szabó Ferenc legújabb könyve (*Krisztus és egyháza Pázmány Péter életművében*) a Jezsuita Könyvek *Isten és tudomány* sorozatában jelent meg, a sorozatszerkesztők rajta kívül Bartók Tibor, Horváth Árpád és Vízi Elemér jezsuiták. A kötetet lektorálta Nemeshegyi Péter és Török Csaba. A könyv kiadója a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya és a L'Harmattan Kiadó, ahogy ez a főcímlapon olvasható. A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta. Szabó atya a könyv megjelenése előtt arra kért, hogy Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetének sorozatába is illesszük be a kötetet, hiszen a mi könyvsorozatunkban az utóbbi 12 esztendőben több, a Pázmány-kutatást reprezentáló kiadvány jelent meg. A kérésnek a legnagyobb örömmel tettem eleget, így ez a kötet a „Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok” című sorozatunknak a 11. kötete is egyben, ahogy ez az új könyv címnegyedében a 2. oldalon szerepel.

A Pázmány-kutatásban Szabó atyával 1987-re tudom datálni együttműködésünk kezdetét, amikor a Rómában megjelent *Pázmány Péter emlékezete* című könyv számára befogadta egy dolgozatomat. Együttműködésünk fontos állomása volt, amikor kiadásra átadta Öry Miklós (1909-1984) *Pázmány Péter tanulmányi évei* című könyvének a szerző által pótlapok befűzésével kéziratossan kiegészített munkapéldányát, amely néhány évvel ezelőtt meg is jelent említett egyetemi könyvsorozatunkban. Az együttműködés legújabb állomása pedig a könyvismertetés napja, amikor megtisztelve érzem magam, hogy szólhatok Szabó atya újabb Pázmány monográfiájáról.

Maga a könyv három nagy fejezetből áll. Az első rész („Pázmány Péter helye a kortárs teológiában és teológiájának fejlődése”) Pázmány utolsó nagy művéig, a *Prédikációkig* kíséri végig teológiai nézeteit, kitekintést adva olyan régóta aktuális kérdésekre, mint viszonya Szent Tamáshoz, Bellarminóhoz, Suárezhez, Valenciai Gergelyhez és Gabriel Vasquezhez. A második rész („Krisztus misztériuma Pázmány életművében”) a krisztológia szinte teljes

dogmatikatörténetének fényében veszi vizsgálat alá Pázmány felfogását, a bibliai gyökerektől kezdve Szent Ágostonon és a khalkedóni zsinaton (451), majd Szent Tamáson keresztül a reformáció felfogásáig. A szerző végigköveti a dogma kezelését Pázmány magyar nyelvű műveiben is, főként a *Kalauzban* és a *Prédikációkban*. A lelkében jezsuitának mindvégig megmaradó Pázmány számára Krisztus létezése meghatározó élmény, krisztológiáját áthatja ennek az élménynek a közvetítési szándéka, így a lelkiséget a krisztológiában kell keresni. A könyv harmadik nagy részében („Krisztus igaz egyháza”) Pázmány ekleziológiájának részletes elemzését kapjuk. Az egyháztani kérdés részletes kifejtésével Pázmány magyar nyelvű írásaiban, vitáiraiban is foglalkozott, az egyház mint tanítóhivatal „elismertetését” ellenfelei számára mindvégig nélkülözhetetlennek tartotta, sőt 1626-ban egy önálló művet is szentelt az egymástól elválaszthatatlanul létező két problémakörnek, a „gyökérvizsgálathoz”. „A Szent írásról és az anyaszentegyházról” címmel jelent meg ez a műve, amely nem véletlen, hogy két évvel Kálvin *Institutiója* Szenci Molnár Albert által készített magyar nyelvű fordításának megjelenése után látott napvilágot. Ezt a tényt Pázmány meg is említi írásában, s művében elsősorban Kálvin felfogásával száll vitába. Szabó atya könyvének elemző részeit az egyháztani kérdéseknek a trentói zsinattól a II. vatikáni zsinatig való áttekintésével zárja. Utolsó fejezete „Az ökumenikus teológia felé” pedig megmutatja Pázmány „modernségét” a kérdésben, amint arra az alábbiakban még kitérünk.

A kötet végén található bibliográfiához annyi megjegyzést fűznék itt, hogy a Pázmány Egyetemen 2005-ben megjelent és 1155 tételt tartalmazó Pázmány bibliográfia kiegészítéseként egy esztendővel ezelőtt napvilágot látott a folytatás a szegedi egyetemi *Acta XXX.* kötetében „Pótlások a Pázmány Péter bibliográfiához” címmel, amelyet Maczák Ibolyával állítottam össze, s amely 248 további olyan tételt tartalmaz, ami nem szerepel a Szabó Ferenc által is említett 2005-ös Pázmány bibliográfiában. Hozzáteszem, hogy az újonnan fölvetett bibliográfiai tételek kisebb része (41 tétel) az első bibliográfiából kimaradt adat, de túlnyomó többsége (207 tétel) a 2005 és 2011 közötti időben jelent meg, ami azt mutatja, hogy a szerteágazó Pázmány-szakirodalom örvendetesen gyarapszik, s amiről Szabó atya ír: „Pázmány ébresztése”, immár sikertörténet.

A könyv számos tudománytörténeti tényt tartalmaz a Pázmány-kutatással kapcsolatban, és ez lehetővé teszi, hogy a monográfia létrejöttének útját végig követhessük a megjelenésig. A szerző leírja, hogy Óry Miklós kutatásaival hogyan ismerkedett meg, miként dolgoztak együtt 1979-től 1984-ig, Óry haláláig, hogyan vált kutatói hagyatékának legfőbb örökösévé. Óry Miklós (akivel a 70-es évek végétől magam is levelezésben álltam, volt

alkalmam vele személyesen is találkozni nem sokkal halála előtt, s minden fontosabb írását dedikálva megküldte nekem) szisztematikusan, a kronológia rendjében kívánta feldolgozni Pázmány életművét. Azzal, hogy „csak” a tanulmányi évek feldolgozását tudta kiadni egy 150 oldalas könyvben (a tanulmányi évek feldolgozása Fraknói Vilmos monográfiájában 10 oldalt, a kis szövegtükörrel megjelent Sík Sándoréban 20 oldalt tesz ki), azt is jelentette, hogy fontos alapját vetette meg a további kutatásoknak. Mutatja ezt az a 100 oldalas bevezető tanulmány, amit Szabó Ferencsel együtt készítették az 1983-ban megjelent Pázmány válogatott műveit tartalmazó három kötetes szövegkiadáshoz. Ez a majd 30 éve megjelent tanulmány a mai napig minden szakmai szempontból megállja a helyét, kijelöli a további kutatás irányait s ha rövid összefoglalást kell akár egyetemi hallgatóinknak is kézbe adnunk Pázmányról, ezt a szöveget kell megemlítenünk. Szabó atya számára meghatározó lehetett, és amint ez kiderült, volt is az Öry Miklóssal való együtt dolgozás. Az elmúlt két és fél évtizedben Öry kutatásaiból kiindulva, de immár önálló útra lépve és saját alap kutatásokat végezve dolgozta fel Pázmány teológiájának, ezen belül krisztológiájának és egyháztanának a feldolgozását. Minthogy Pázmány teológusi-filozófusi-irodalmi-egyházszervezői-térítő tevékenysége a 17. század első harmadában középponti helyet foglal el a magyarországi egyház- és irodalomtörténetben, ezért is különösen nagy jelentőségű a most megjelent kötet, amely közelebb visz a pázmányi életmű belső logikájának megértéséhez. Pázmány teológiai írásain – túl a skolasztikus okfejtések racionalizmusán - sok helyen átüt a szenvedélyesség, a belső hitbeli meggyőződés ereje, amely azután tevékenysége minden területén erőt adott a munkák folytatásához.

A kötet már csak terjedelménél fogva is (483 lap) érdemes arra, hogy mérlegre tegyük a teljes eddigi Pázmány-szakirodalmat figyelembe véve. A kutatás legjelentősebb mérföldkövei, mint Fraknói Vilmos és Sík Sándor monográfiája, Bitskey István prédikációkról szóló könyve, Öry Miklós tanulmányi évekről szóló műve után is hiány maradt a Pázmány-kutatásban, ez pedig a teológiai művek feldolgozatlansága volt. Míg a filozófus Pázmányról 1937-ben két ismertető könyv is megjelent (Félegyházy Józsefé és Gerencsér Istváné), a teológus munkásságáról egyetlen alapos és mély feldolgozás sem készült. Magam a 80-as években áttanulmányoztam néhány kéziratos disszertációt a pesti Hittudományi Akadémián, de ezek is inkább ismertetések, mint mélyreható elemzések voltak, hiszen céljukat ezzel elérték. A teológiai kérdések feldolgozatlansága annál is szembeszökőbb volt, hiszen Pázmány grazi előadásai mintegy 2000 oldalt tesznek ki, s ott van a *Kalauz* a maga 1000 lapjával, s ezen kívül még mintegy harminc magyar nyelvű vitairata. Pázmány fiatal kori

latin nyelvű teológiai munkái egyáltalán nem függetlenek későbbi magyar nyelvű vitairataitól, hanem azokkal szerves egységet alkotnak.

Ahogy azt Szabó Ferenc is világosan megfogalmazta, a vitairatok „aranyfedezete” Pázmány korábbi – latinul megfogalmazott – teológiai munkássága. Ez a munkásság (elsősorban a grazi előadások, ekleziológiai vonatkozásban pedig az 1605-ben kiadott *Diatriba*) jelentették a felkészülést számára a későbbi magyarországi hitvitákhoz, olyan életrajzi helyzetben, amikor még maga sem tudta, hogy rendi előjárói milyen sorsot szánnak számára. S ez a tény annak megértését teszi lehetővé, honnan az a rendkívüli erudíció és tájékozottság a vitatkozó Pázmány írásaiban, amellyel ellenfeleit le tudta fegyverezni, és amely szakmai fölényt biztosított számára. Nos, ezért is hiánypótló a most megjelent könyv, ikerkönyve a két kiadásban (1990-ben és 1998-ban) megjelent „*A teológus Pázmány*” című korábbi művének. Szabó Ferenc elemzéseinek újszerűsége és elevensége abban áll, hogy a modern teológiai gondolkodás távlatából és ismeretanyagával vizsgálja Pázmány felfogását, s még a protestáns teológia összefüggéseiben is elhelyezi Pázmány nézeteit.

Különösen jelentős Pázmánynak az ökumenikus állásponttal való rokonszenve, „*ökumenikus lelkisége*”. Első látásra meglepő lehet, paradoxonnak tűnhet ez a sajátosság a (Bellarmión is nevelkedett) nagy vitatkozó részéről, de már 1606-ban megjelent kis írásában (a címe: *Rövid tanúság, mint ismerhessék meg az együgyűk az igaz vallást*), melynek gondolatmenetét beillesztette a *Kalauzba* is, azokat a pontokat keresi, amelyek a katolikus és protestáns teológia számára közös alapot, a megbékélés kiindulópontját jelenthetik: 1) a hit nem emberi vélekedésen, hanem kinyilatkoztatáson alapszik, 2) a Szentírás maga mindkét fél számára kiindulópontot jelent, 3) a Szentírással egyetlen dologban sem ellenkezhet az igaz vallás, végül 4) minthogy nem elég a Szentírás puszta idézése, szükséges annak értelmezése is. Pázmány szinte szenvedélyesen kutatta az ellentétek okait, kérdezvén, hogy „Hol vagyon gyökere minden visszavonyásznak”? – Egyébként az sem véletlen, hogy a *Rövid tanúság* éppen *Imádságos könyve* függelékéeként jelent meg, ugyanis az *Imádságos könyv* ökumenikus jellege a legújabb kutatások fényében már nyilvánvaló.

Pázmány írói tevékenységében megfigyelhető a szakadatlan önkontroll és megújulás. Munkáinak újabb kiadásaiban és a műveknek a *Kalauzba* való belefoglalásakor korábbi írásait folyamatosan átdolgozta, figyelembe véve az időközben megjelent újabb hazai és külföldi műveket és ügyelt a stiláris átalakításra. Ezek az átdolgozások nem maradtak el a grazi teológiai előadások esetében sem. A Budapesti Egyetemi Könyvtárban található kéziratok is

mutatják ezt az átdolgozó-javító-kiegészítő munkát, melyet azonban a száz évvel ezelőtti *Opera omnia* kiadói nem minden esetben vettek figyelembe. Szabó Ferenc igen jelentős feldolgozása után alighanem már „csak” az a filológiai munka maradt hátra, hogy a teológiai művek újabb kiadása megvalósuljon, immár valamennyi Pázmány-bejegyzés feltüntetésével. Szabó Ferenc alapvető megállapításainak érvényességét ez nyilván nem fogja megkérdőjelezni, sőt inkább megerősítheti a Pázmány teológiai felfogásának változásáról írottakat.

Szabó atya életpályájának talán legjellemzőbb sajátossága a sokszínűség. Filozófus és teológus, szinkron és diakrón értelemben egyaránt, Pázmány-kutató, szerkesztő, igazi homo literatus, emellett költő és szépíró is. Most megjelent műve életműve talán legjelentősebb tudományos alkotása, de nyilván nem az utolsó. További munkájához kívánunk még sok erőt és egészséget: „Omnia ad maiorem Dei gloriam”.

2012. április 18.

Hargittay Emil